

L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI)

Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona

Joaquim Graupera Graupera

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Joaquim Graupera Graupera

Tesi Doctoral

**L'art gòtic al Baix Maresme
(segles XIII al XVI)**

**Art i promoció artística
en una zona perifèrica
del comtat de Barcelona**

**Dirigida per la Dra. Francesca Español i Bertran
Programa "*Història, teoria i crítica de les arts*"
Bienni 2002-2004**

Mataró, 2011

**Departament
d'Història de l'Art**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**Facultat de Geografia
i Història**

Capítol 9

EL COLONIALISME ARTÍSTIC DELS TALLERS BARCELONINS. Els artífexs i les tècniques artístiques.

9.1. Els artífexs del s.XIV-XV

La poca documentació coneguda fins al moment no ens permet conèixer l'autoria de la majoria de les obres però a partir dels testimonis conservats podem fer-nos una idea clara de la forma de funcionar dels artífexs en aquesta etapa. Com hem anat constatant, la proximitat amb Barcelona i la provenença d'aquesta ciutat d'una gran part dels promotors, va originar que la majoria d'obres estiguessin elaborades pels tallers barcelonins. En les obres encarregades per la família Desplà a Alella és on es veu més clara aquesta relació. Miquel Joan Gralla, l'any 1504, va contractar al mestre de cases Mateu Capdevila i al mestre fuster Antoni Carbonell per a les reformes de la casa Gralla a Barcelona, una mostra de com es contracta un equip d'operaris per treballar indistintament a Barcelona i al Maresme, executant encàrrecs pels mateixos comitents, moltes vegades utilitzant com a referent una obra feta en un lloc per l'obra d'un altre indret, ja que en les obres s'havia de realitzar un artesonat, el qual s'especifica que havia de ser " *com l'obra d'alella, ab taulam emperò e haurà de mans, donantli la fusta serrada e clavó*".¹⁴⁴⁹

9.1.1.- Els mestres de cases i sistemes de treball

La majoria de mestres de cases documentats al baix Maresme en els s.XIV i XV són d'origen francès, obrers però que treballen a Barcelona associats a un taller d'un mestre

¹⁴⁴⁹ .- GARRIGA, 1986, p. 33-34.

català. En el cas de les obres de remodelació del castell de Vilassar (1374-1377) hi van intervenir els mestres d'obra Ramon Ferrer, Francesc Rispau "*magistri lombardi*", juntament amb Pere Roqueta, fuster de Barcelona, els quals van signar el 3 d'agost del 1375, una època per raó del jornal d'aquestes obres.¹⁴⁵⁰ En la remodelació de la parròquia d'Alella, entre el 1454 i el 1463, tenim un cas semblant, on hi intervingueren Guerau o Gerard Ebriqualandes, mestre de cases d'origen francès, juntament amb el mestre Martí.¹⁴⁵¹ L'últim dels mestres d'obres documentats en aquesta etapa, concretament l'any 1454, és el mestre de cases Jaume Ros, que va assolir l'encàrrec de construir l'altar de sant Miquel a la parroquial de Sant Feliu de Cabrera.¹⁴⁵²

El cas de la construcció de la cartoixa de Montalegre, degut a la importància de l'encàrrec i dels promotors hi tenim documentats 30 obrers, 2 mestres de cases, 8 picapedrers, 7 fusters i 18 esclaus. Els treballadors que van intervenir en aquesta obra procedien majoritàriament de Castella, Navarra, d'Aragó o Itàlia. Els que tenien un origen en la Corona d'Aragó procedien de la rodalia de Tiana però també n'hi havien de Girona, Lleida, Vic, Perpinyà, Morella, Poblet, València i Mallorca. En aquesta obra també tenim referenciat el mestre de cases que realitza l'obra més representativa, Joan de Nea. Aquest arquitecte d'origen toscà i germà convers de l'orde cartoixana, es troba documentat a la cartoixa valenciana de Porta Coeli, on va ingressar el 1413 en quedar vidu. Era amic personal de Tomas de Sarzana (el papa Nicolau V). El 1423 es va traslladar a Montalegre amb el càrrec de procurador de la cartoixa. Durant aquest període va gestionar la construcció del nou cenobi. Va realitzar missions pontifícies en els territoris de la Corona d'Aragó. El 1446 va viatjar a Nàpols i s'entrevistà amb el rei Alfons IV el Magnànim, va fer també diferents ambaixades a Castella per ordre de la reina Maria de Castella. Va ser anomenat nunci papal. El 1448 va retornar a Montalegre on va donar un nou impuls a les obres paralitzades. Va morir a Barcelona el 1459. Se li atribueix, apart de la gestió econòmica, l'autoria de la traça de la cartoixa de Montalegre.

Molts dels elements arquitectònics que s'utilitzaven a les obres són materials que ja es compraven prefabricats als picapedrers de les pedreres. És en l'escultura decorativa, més freqüent en les finestres de masies, on aquests elements es veuen de forma

Can Verboom de Premià obra amb pedra de Montjuic de Barcelona
[Fotografia: J.Graupera]

Can Badia (Argentona) obra amb pedra granítica local
[Fotografia: j.Graupera]

¹⁴⁵⁰ .- Ramon Ferrer, "*Magistri lombardi*" es troba documentats el 3 d'agost de 1375 en les obres del castell de Vilassar, juntament amb l'arquitecte Francesc Rispau i Pere Roqueta, fuster de Barcelona. L'època es conservava en poder de Guillem d'Orta, notari públic de Barcelona, on reconeixen haver rebut de mà d'Antoni Boulès, procurador de Pere des Bosch, 7 lliures 1 sou i 3. BC-ARV: 2-5-18 (A-14). RÀFOLS, 1980, vol.I, p.365.

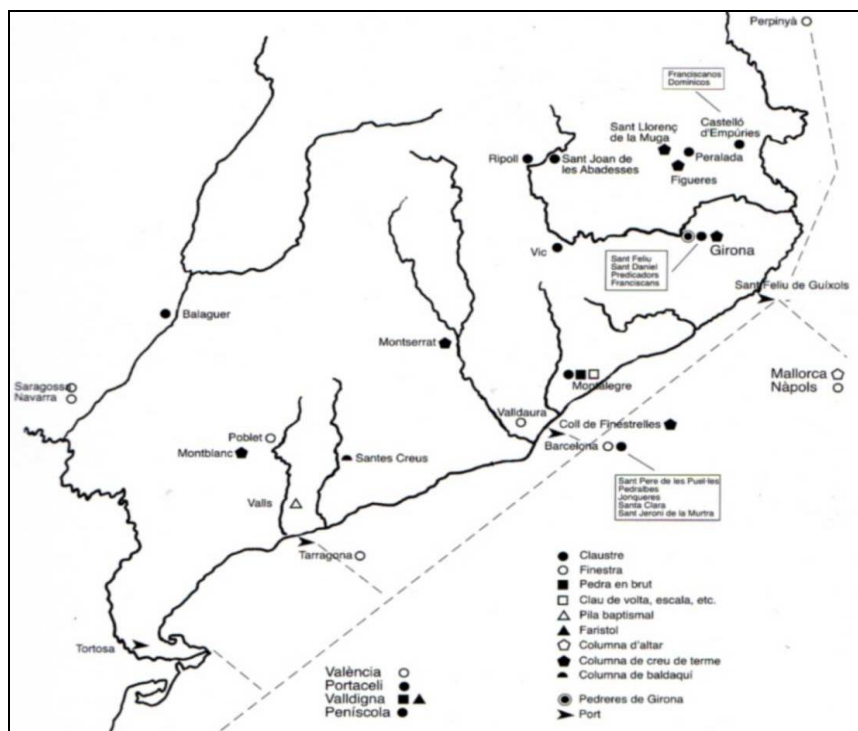
¹⁴⁵¹ .- Documentat el 28 de febrer de 1454 per construir l'altar de sant Miquel fet per Arnau de Fontanals, metge cirurgià de la Reial Casa i obrer del Palau Reial Major de Barcelona. Ràfols, 1980, vol.I, p.365; RÀFOLS, 1980, vol.III, p.68.

¹⁴⁵² .- MADURELL, 1949 b; MADURELL, 1970, p. 46-47.

més clara. El treball dels diferents tallers s'identifica sobre tot per l'elecció del tipus de material. La majoria son peces es trobem obrades per tallers especialitzats de Barcelona que treballen en pedra de Montjuïc i presenten més qualitat en la seva factura.¹⁴⁵³ Per altra banda, malgrat que la documentació no ens en dóna dades, constatem també l'existència d'uns tallers locals que destaquen per l'ús de la pedra de granit local, els quals copiaven les formes dels anteriors però amb una qualitat inferior. Les peces provinents de Barcelona eren traslladades des de les pedreres pels traginers, carreters o bastaixos amb carros i es comptabilitzaven les càrregues per someres o càrregues de mul. També, als ser moltes poblacions costaneres es podien traslladar des del port de Barcelona a les platges del Maresme i d'allà per terra fins a la població.¹⁴⁵⁴

Un grup important de peces, que són fàcilment identificables per el tipus de pedra nummulítica, son objectes provinents de les pedreres de Girona. Eren peces estandarditzades que es trobaven present en un gran nombre d'edificis tant a nivell públic com privat. Un dels elements més comuns d'aquest tipus de productes gironins a la nostra comarca son les finestres coronelles obrades amb llindes exteriors d'un o quatre mainells i amb ampit. Els mainells disposen d'una base sovint esculpida i que suporta una columna monolítica coronada per un capitell troncocònic amb decoració peculiar que els identifica. La Dra. Francesca Español¹⁴⁵⁵ ha identificat dos tipologies de capitells l'anomenat "lliri d'aigua" i el de "fulla de palmera". D'aquesta doble tipologia quasi la totalitat dels capitells conservats al baix Maresme pertanyen a la primera modalitat, de la segona modalitat solament se'n conserven dos, un es troba en una finestra de Can Pins d'Argentona i un l'altre de procedència incerta es conserva al Museu de Mataró. Les llindes són monolítiques i tenen forma d'arc retallat a la pedra.

Des de la segona meitat del s.XIII fins a la primera meitat del segle XVI, l'arc retallat agafa formes trilobulades, bé amb arc apuntat o bé dibuixant una circumferència inacabada, que a voltes també presenta un arc apuntat gravat a la part superior. Les impostes presenten una decoració d'elements florals, roses com a recurs més comú, però a vegades també hi ha fulles de cards. En la base de les columnes hi apareix com un àbac invertit amb volutes

Mapa de la distribució de materials elaborats en pedra de Girona

[Font: ESPAÑOL, 2002a, p. 89]

¹⁴⁵³ .- KOSTUCH, 1985; FARRANDO, 1998.

¹⁴⁵⁴ .- FARRANDO, 1989, p. 28-29.

¹⁴⁵⁵ .- ESPAÑOL, 1999; ESPAÑOL, 2002 a, p. 89-95; ESPAÑOL, 2003.

que abracen unes boles en els quatre angles i un coixinet central de forma esglaonada on descansa els fust.

La importància de les pedreres de Girona com a subministrador d'aquest tipus d'obres va anar més enllà i aquestes van proporcionar claustres, creus de terme, capitells i columnes, etc. Un cas paradigmàtic en quan a la riquesa de detalls és altre cop el claustre de Montalegre. El llibre de comptes del procurador de Barcelona (1440-1453)¹⁴⁵⁶ especifica que es van comprar 76 capitells i 76 bases de columna pel claustre de la cartoixa. Aquests materials van arribar per mar de Girona a Barcelona en tres lots: l'un el juliol del 1440; el segon, el setembre del 1440 i el darrer el febrer del 1441. El cost total va ser de 172 sous, inclosos els nòlits. Sembla que la qualitat d'aquesta materials no s'ajustava al contracta efectuat pels cartoixans ja que la comunitat es va queixar per aquest fet.¹⁴⁵⁷

A Montalegre, també es van pagar 43 sous per a la construcció del claustre als picapedrers per treballar les pedres angulars amb el material extret de la pedrera de Montjuïc. Les claus de volta de la cartoixa de Santa Maria de Montalegre les tenim documentades en el llibre de negocis del monestir, el qual també esmenta una paga datada el 3 de març del 1461 al mestre Pere de Savoia, "*piquer i mestre de cases*" per l'import de vuit jornals i mig per obrar la clau de volta de la capella presbiterial de l'església i pel pagament de dos fadrins seus que picaren durant 43 dies les creuades.¹⁴⁵⁸ Altres materials que es compraven a obrers especialitzats eren el guix i la fusta. A Montalegre, l'1 de maig del 1425 es va comprar una guixera de tretze brases de costat a Jaume Corts de Montgat per 14 florins a compte i 30 florins més lliurats el 10 d'agost del 1426.¹⁴⁵⁹ També es van gastar 16 jornals per coure al forn la calç i les rajoles a 4 sous els jornals. L'any 1433 es van comprar 200 carregues de fusta per a procedir a cobrir les cel·les.¹⁴⁶⁰

9.1.2.- Els artífexs del mobiliari litúrgic

Pel que fa al mobiliari litúrgic, els retaules que ornaven els temples també van ser elaborats en els tallers actius que treballaven a Barcelona, fet que ens reafirma en aquest colonialisme dels tallers barcelonins. Malgrat que la documentació, solament ens permet rastrejar l'activitat d'aquests tallers barcelonins en alguns casos, la identificació dels diferents estilemes ens permet atribuir l'autoria de la resta dels retaules a autors barcelonins. Com hem vist, un dels retaules documentats és el que van pintar el taller dels Serra sota l'advocació de Sant Antoni i els Sants Abdó i Senén per a la parròquia de Sant Martí de Teià. Ho sabem gràcies a una època signada el 15 de gener del 1401, pel pintor Pere Serra per un valor d'11 lliures 13 sous que va cobrar per la confecció del retaule.¹⁴⁶¹ Del primer internacional hi ha documentats únicament dos retaules que tampoc s'han conservat. El primer és el retaule de sant Pere pel priorat de Clarà (Argentona) realitzat pel pintor Joan Parellades el 1411,¹⁴⁶² el segon, dedicat a sant Feliu per la parròquia d'Allella i realitzat pel pintor Jaume Cabrera, documentat el 1425.¹⁴⁶³ Segons una època datada del 15

¹⁴⁵⁶ .- ACA: *monacals*, 2099.

¹⁴⁵⁷ .- Freixas, 1983 p.123-124. Veure també doc. XXVIII (p., 139-140) i doc.XXIX (p.140-142).

¹⁴⁵⁸ .- ACA: *monacals*, 2065, fols.8 i 9.

¹⁴⁵⁹ .- ACA: *monacals*, 2902.

¹⁴⁶⁰ .- ACA: *monacals*, 2100 i 2099.

¹⁴⁶¹ .- MADURELL, 1950.

¹⁴⁶² .- MADURELL, 1952, p.204, doc. 651.

¹⁴⁶³ .- MADURELL, 1949 a; GUDIOL-ALCOLEA, 1987, p.92; RUIZ, 2005 d, p. 80; RUIZ, 2005 e, p. 111.

de desembre del 1459¹⁴⁶⁴ tenim treballant a la zona del Maresme al pintor Lluís Dalmau, el qual va reconèixer haver cobrat en varies partides 55 lliures barcelonines, pel preu d'un retaule sota l'advocació de Santa Cecília que va pintar per l'església parroquial de la vila de Mataró.¹⁴⁶⁵ Finalment, l'11 de febrer de 1497, els síndics Jaume Corbera, alies Armengol del Masnou i Pere Noguera, menor de dies, de la parròquia de Sant Martí de Teià van contractar als pintors de Barcelona Pere Alemany i Rafel Vergós un retaule dedicat a la Verge Maria per a l'esmentada parròquia.¹⁴⁶⁶

No tots els encàrrecs als pintors anaven dirigits a la confecció de retaules. La documentació fa referència moltes vegades a altres encàrrecs dirigits a l'acabat en pintura d'escultures de fusta o de les claus de volta. D'aquesta manera Bernat Martí, actiu a Barcelona des del 1451 al 1457 com a pintor i daurador en l'obrador de Gabriel Alemany, el tenim documentat a la cartoixa de Montalegre per pintar l'església, la sala capitular i els portals de l'església entre el 1460 i el 1463 amb l'ajut d'un fadrí. A banda d'aquests treballs, coneixem que també va fer front a diferents encàrrecs pels administradors de la Seu de Barcelona. Per a ells, el 1451 va decorar la creu major per la qual va cobrar 12 sous, i el 1462 sabem que va cobrar 5 lliures i 10 sous per pintar uns àngels del retaule de l'altar major de la catedral, a més de pintar el sagrari de la cripta. Finalment el tenim documentat el 1467 com a prohoms de la confraria de Sant Esteve dels franciscans de Barcelona.¹⁴⁶⁷

Pel que fa als artífex de finals del s.XV, hi predominen els mestres septentrionals que s'instal·len a Barcelona, com el cas de Miquel Lochner que va obrar el retaule major de Premià (1478-1491). La influència d'aquests artistes nouvinguts va propiciar l'adaptació dels tallers barcelonesos a la producció semiseriada de retaules mixtes que combinaven una gran estructura de fusta profusament treballada que emmarcava una sèrie de pintures dedicades a descriure la hagiografia del sant titular de la parròquia.¹⁴⁶⁸ Una altra tipologia d'obres en les quals treballaven eren els cadirats de cor, sobre tot en les grans seus catedralícies, els quals es van desplaçar al mig de la nau i els quals van ser dotats també de una gran decoració de relleus i pinacles. Els artistes alemanys i flamencs documentats a finals del s.XV que s'establiren a Barcelona van crear fins i tot una confraria a la capella de Santa Bàrbara del convent de Santa Caterina.¹⁴⁶⁹ Tenim notícia també de l'activitat d'alguns artistes també van produir retaules pintats, com el cas de Pere Alemany, autor del retaule de Santa Maria per la parroquial de Teià, contractat el 10 de febrer de 1497.¹⁴⁷⁰

Pel què fa a l'argenteria d'aquest període, la majoria d'obres les tenim identificades a partir de les visites pastorals però a pesar nostre no les tenim conservades ni en tenim testificada la seva autoria. Solament tenim documentada al Maresme l'activitat de l'argenter

¹⁴⁶⁴.- AHNB: Notari Bartomeu Agell. Manual del 20 d'abril del 1459 al 15 de febrer del 1460. Data 15 de desembre del 1459. Núm. de Notari 137. Núm. de protocol: 4.

¹⁴⁶⁵.- SANPERE, 1906, vol.I, p. 246, vol.II, doc,XIV, p.XXIV ; FERRER, 1968 a, p.45; MADURELL, 1970, p.7. Veure doc.5 .

¹⁴⁶⁶.- Segurament es deu referir al retaule d'Arnau Bassa ,conservat actualment a la Seu de Manresa (1346).

¹⁴⁶⁷.- RÀFOLS, vol.2, p.110.

¹⁴⁶⁸.- ESPAÑOL,2002 , p.332.

¹⁴⁶⁹.- MANOTE-TERÉS, 2007, p. 276.

¹⁴⁷⁰.- Alemany, Pere: Documentat per pintar el retaule de Santa Maria de Santa Maria de l'església de sant Martí de Teià. el 10 de febrer de 1497. A més van fer el retaule de sant Miquel de Calella contractat per Bernat Roger. batlle [AHPB, Luis Carlos Mir, leg 2 manual de contractes com. 1497-98, 15-2-1498]. Carta de pagament d'aquest retaule de Calella batlle [AHPB, Luis Carlos Mir, leg 3 manual de contractes com.9. 1499-1500, -4-1499]. va fer el Retaule de la rodona de Vic (SANPERE, (1906), vol.II, p.208-212). Taules de l'orgue de Santa Maria del Mar (1498). Retaule major de sant Jeroni de la Vall d'Hebron (1499) (RÀFOLS, 1951, p. 18) .

Ramon Valls Ramon Valls.¹⁴⁷¹ Aquest era argenter a Barcelona, actiu entre el 1478 i el 1508 i és el primer del qual tenim documentació a la nostra comarca quan el 21 d'abril del 1490 segons una època firmada per ell amb els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, pel cobrament de 24 lliures i 5 sous barcelonins per a la confecció de la Vera Creu.¹⁴⁷² Un segon argenter que realitza peces pel Maresme és Bernat Llopart (mort a Barcelona 1460) que va obrar per Montalegre un bací d'argent. Aquest esdevé un cas interessant ja que és oriünd de València i figura inicialment com aprenent de Marc Canyes des del 1419.¹⁴⁷³ No sabem si la seva arribada a la ciutat comtal té a veure al l'arribada del mestre Joan de Nea a Montalegre des de València. El seu contacte amb València va seguir existint ja que que figura en la signatura del contracte d'aprenentatge de diversos argenters valencians que arriben a Barcelona, com és el cas de Leonard Ballester (1419) i Esteve Alpanyes (1423). També apareix esmentat l'any 1435 com a testimoni en dues escriptures en poder de Pere Esteve, oriünd de València. Va obrar diverses creus i veracreus d'argent en una etapa inicial: una Vera Creu pel monestir de Sant Cugat del Vallès (1419) i les creus d'argent per a la confraria de Santa Maria de Cervera (1419), per a la confraria de santa Anastasia de Vilafranca del Penedès (1422), per a la parròquia de Cervera (1435) i per a la parròquia de Santa Maria de Sarrateig (1438) A partir de 1437 va tenir diversos encàrrecs pel rei Alfons el Magnànim, la Generalitat, el Consell de Cent i la catedral de Barcelona.

9.2.- Els artífexs del s. XVI

9.2.1.- Mestres de cases

La majoria de mestres d'obres que apareixen en la documentació del s.XVI tenen un origen occità o francès, i a l'igual que a l'etapa anterior treballaven associats moltes vegades amb un artista català. Un dels mestres occitans documentats és Perris Absolut, mestre de cases del ducat d'Orliens (França) que el 13 de desembre de 1514 treballarà en la parròquia de Sant Julià d'Argentona juntament amb Miquel Canut, mestre de cases de Girona i el 23 de maig de 1519 a Santa Maria de Mataró.¹⁴⁷⁴ Pierre Delquer, és un dels altres mestre de

¹⁴⁷¹.- De la seva vida familiar sols coneixem que era fill de Ramon Valls i Constança i que el seu fill, Joan el va succeir en la tasca d'argenter. El 12 d'octubre del 1478 va firmar uns capítols amb els administradors de la Confraria de Sant Marc dels Sabaters de Barcelona per a la confecció d'una imatge del Sant protector.(AHPB: *Manual de Bartolomeu Costa*, llig.34.) Durant el 1483, tenim constància, segons pagaments del clavari municipal de Barcelona, que Valls es va dedicar a adobar uns canelobres i una canadella d'argent del consistori. També el 1487 i el 1496 se'l tornà a contractar per adobar les vergues dels porrers de la ciutat de Barcelona. El 1485 va actuar com a testimoni instrumental es un contracte d'arrendament entre el mestre de Barcelona Pere Camps i Bernat Pelegrí.(RÀFOLS, 1954, p.198). El 1494 va ser contractat per a realitzar un creu processional a Miralles (Barcelona) i el 1495 actua com a administrador de la Confraria de Sant Llop. El final de la seva vida el podem datar entre el 1497 i el 1503, ja que en la primera va ordenar testament i en la segona, la seva muller, que ja figura com a vídua, va atorgar una època a favor de fra Felip Alemany, tresorer i sagristà de Ripoll pel treball d'uns canelobres d'argent. (DALMASES, 1992,vol.II, p.149-150).

¹⁴⁷².- AHPB: *Miquel Fortuny, llig.1 "quartum manuale"*, anys 1489-1490. MADURELL, 1970, p. 107, doc 6.

¹⁴⁷³.- DALMASES, 1992, vol.II, p.88-91.

¹⁴⁷⁴.- Absolut, Perris, mestre de cases del ducat d'Orliens (França). Documentat el 13 de desembre de 1514 per la construcció de la parròquia de Sant Julià d'Argentona juntament amb Miquel Canut, mestre de cases de Girona. Documentat el 23 de maig de 1519 a Santa Maria de Mataró per cobrar uns diners per la fàbrica del temple parroquial. (RÀFOLS, 1951, p. 4; RÀFOLS, 1980, vol.I p. 4)

cases francès que, el 21 de novembre de 1513 realitzarà el campanar de sant Andreu de Llaveneres per 100 lliures barceloneses.¹⁴⁷⁵

Malgrat tot, en aquesta etapa, augmenten els mestre de cases de procedència catalana. Un d'ells, Miquel Canut, mestre de cases de Girona, que el 13 de desembre de 1514 contracta la construcció de la parròquia de Sant Julià d'Argentona juntament amb Perris Absolut.¹⁴⁷⁶ Els mestres de cases barcelonins que treballen al Maresme són Bertran Felip, que contracte el 6 de maig del 1559 la reparació del campanar de l'església de Sant Julià d'Argentona¹⁴⁷⁷, i Antoni Matheu que el 5 de gener del 1540, amb Joan Vives de Sant Genis de Vilassar, realitza les obres del nou edifici parroquial de Sant Feliu de Cabrera, i de forma individual, entre el 1574 i el 1599, es fa càrrec de la fàbrica de l'església de Sant Martí de Teià.¹⁴⁷⁸

D'alguns no en sabem la procedència, com és el cas de Joan Romeu, que el 1504 va dirigir les obres d'ampliació del campanar de la parròquia d'Alella.¹⁴⁷⁹ Sabem que aquestes van consistir en aixecar un nou pis per a les campanes amb uns finestrals apuntats i un coronament amb terrat pla amb una decoració emmerletada, que encara avui es conserva. Un altre és Joan Safont que apareix en les fermances del contracte de l'església de Sant Andreu de Llaveneres, el 17 març del 1561 i que també el tenim documentat el 27 d'agost de 1569 en una àpoca firmada pel mestre de cases Pere Blai i els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llaveneres per raó dels nòlits del transport de pedra picada i contractat per subministrar pedra picada per la fabrica de la parròquia de Sant Martí de Teià el 7 de juny de 1575.¹⁴⁸⁰

Un dels grups d'artífex més nombrós son els mestres de cases de procedència maresmenca; de Mataró hi ha documentats, Martí Bosc, que es contractat per el subministra de pedra per Santa Maria de Mataró el 25 de març de 1501¹⁴⁸¹, i Joan Mas, que s'encarrega juntament amb el mestre de cases de Mataró Joan Monjonell, de les obres del comunidor de Sant Andreu de Llaveneres l'any 1598.¹⁴⁸² El 5 de gener del 1540 el mestre de cases de Vilassar Joan Vives, juntament amb Antoni Matheu de Barcelona, realitzen les obres del nou edifici parroquial de Sant Feliu de Cabrera. El primer, també va ser contractat l'any 1543 pels obrers i jurats de Premià per construir la nova capella de la Cisa. Devia morir el 1545 ja que

¹⁴⁷⁵.- Delquer, Pierre, mestre de cases de França: Firma d'una àpoca, el 21 de novembre de 1513 per fer l'obra del campanar de sant Andreu de Llaveneres de 100 lliures barceloneses. ACA- PNM: Joan Robert manual. anys 1510-1513 fol. 185 v] (MADURELL, 1970, p. 117) (SOLER, 1991).

¹⁴⁷⁶.- Canut, Miquel, mestre de cases de Girona. Documentat el 13 de desembre de 1514 per la construcció de la parròquia de Sant Julià d'Argentona juntament amb Perris Absolut, mestre de cases del ducat d'Orliens (França) va morir abans de acabar-la. (RÀFOLS, 1951, p. 206; RÀFOLS, 1980, vol.I, p.218).

¹⁴⁷⁷.- Felip, Bertran, mestre de cases de Barcelona. El 1561 se li va contractar la parròquia de la Doma de la Garriga per la quantitat de 220 lliures. Es va comprometre a fer-la segons la traça començada i fer tres personatges de l'església de sant Esteve de Palautordera tot en el termini de 6 mesos. Al Maresme el tenim documentat el 6 de maig del 1559 en contracte per a la reparació del campanar de l'església de Sant Julià d'Argentona. (RÀFOLS, 51, p. 377; RÀFOLS, 1980, vol.II, p.404).

¹⁴⁷⁸.- Matheu, Antoni, mestre de cases de Barcelona: Documentat el 5 de gener del 1540, amb Joan Vives de sant Genis de Vilassar per realitzar les obres del nou edifici parroquial de Sant Feliu de Cabrera. Del 1574 al 1599 és responsable de la fàbrica de l'església de Sant Martí de Teià. El 1558 va construir un pont per la porta de Junqueres a les muralles de BCN sobre del fossar. (RÀFOLS, 1980, vol.III, p.725).

¹⁴⁷⁹.- RÀFOLS, 1980, vol.IV, p.1078.

¹⁴⁸⁰.- MADURELL, 1970, doc.41 p.174 -178; MADURELL, 1948, núm.134, p. 190.

¹⁴⁸¹.- ACA-ANM: 20 25 març 1501; LLOVET, 2000, p.88.

¹⁴⁸².- APSAL: Llibre d'Obra (SOLÀ, 1968, p.43).

en el testament consta que li devien set ducats i mig de les obres de la capella de la Cisa que no havia acabat.¹⁴⁸³

El mestre d'obres Joan Salvador és l'arquitecte gòtic del qual tenim més obres documentades i conegudes a la part central del Maresme, a banda de la construcció de l'església parroquial de Santpedor (Bages).¹⁴⁸⁴ Sabem que formava part d'una família que es va instal·lar a Mataró provenint de la vila de la Garriga (Vallès Oriental) i el 1570, ocuparan una de les tres primeres cases construïdes a l'actual carrer de Barcelona, anomenat en aquells moments "d'en Garriga". Aquest carrer va ser començat conjuntament amb la muralla¹⁴⁸⁵ i apareix esmentat també en els talls del 1590 i 1591 com el carrer del "mestre Joan" i finalment apareix ja citat com a carrer de Barcelona en el tall de 1633.¹⁴⁸⁶ De les dades biogràfiques de Joan Salvador en sabem poques coses ja que l'arxiu parroquial de La Garriga (Vallès Oriental) va ser destruït durant la guerra civil del 1936-1939. Les primeres referències de Joan Salvador com a arquitecte actiu es remunten a l'any 1565, en les obres de reforma del mas Cabanyes d'Argentona. No coneixem l'any de la seva mort però apareix esmentat per última vegada l'any 1613 en la construcció de la capella de les Ànimes de Santpedor juntament amb el seu fill Jaume. De la seva vida familiar en sabem poca cosa. És té notícia d'un germà de nom Antoni, localitzat a partir de diferents establiments.¹⁴⁸⁷ També sabem que estava casat amb Caprasina i tenia, a part d'en Jaume, un altre fill anomenat Bernat, el qual es va casar a Mataró, el 6 de febrer de 1618, amb Elisabet Ferragut, filla legítima de Jaume i Eulàlia, pagesos de Sant Martí de Mata.¹⁴⁸⁸ Hi ha també documentat a Mataró a principis del s.XVII un altre mestre de cases nomenat Pere Salvador que estava casat amb Jerònima. Aquests van tenir tres fills, Eulàlia (batejada el 24 d'octubre de 1619), Jaume (batejat el 8 de gener de 1620) que segurament va morir albat i un altre fill nomenat també Jaume (batejat el 6 de març de 1622)¹⁴⁸⁹ però no hi ha prou dades en els registres parroquials per determinar si hi havia relació amb la família estudiada de Joan Salvador.¹⁴⁹⁰ Entre el 1565 i el 1568 va construir la casa de Can Cabanyes d'Argentona; el 1570 l'església de Sant Andreu d'Órrius; entre 1570 i el 78 la capella de Sant Sebastià de Vilassar de Dalt; el 1578 el portal d'en Quendo de les Muralles de Mataró; el 1583 la sagristia i comunidor de Sant Julià d'Argentona; el 1583 el campanar de Santa Maria de Mataró; el 1586 el portal de Barcelona; el 1589 la casa de la Fleca a Mataró; entre el 1590 i el 1603 el convent de Sant Josep dels carmelites descalços de Mataró; entre el 1596 i el 1598 l'ampliació de l'església de Santpedor; el 1613 el campanar de Premià i el 1613 la capella de les ànimes de Santpedor.¹⁴⁹¹

L'estil de Joan Salvador, personifica aquesta etapa de frontera i d'aiguabarreigs, de vacil·lacions i de contradiccions, de mescles i d'hibridació que és el segle XVI. A cop d'ull, es podria afirmar que les obres produïdes per a un comitent eclesiàstic mantenen el caràcter

¹⁴⁸³.- RÀFOLS, 1980, vol.II, p.1386.

¹⁴⁸⁴.- GRAUPERA, 2005 a.

¹⁴⁸⁵.- GARCIA- GUÀRDIA, 1989, p. 24 i 280.

¹⁴⁸⁶.- GARCIA- GUÀRDIA, 1989, p. 283; Castillo, 1988.

¹⁴⁸⁷.- Establiment a ACA, J.Piqué (136) 1578; establiment P. Despuig (142) 1590 i un altre establiment a J.Marfà (154) 1594. Publicat a GARCIA- GUÀRDIA, 1989, p. 370 (fig. 12- Mestres de cases a Mataró en el període 1519-1633)

¹⁴⁸⁸.- MASM: *Llibre de matrimonis*, 1 (1629-1657), p. 54.

¹⁴⁸⁹.- MASM: *Llibre de baptismes*, 2 (1597-1627), p.262, p.328 i p.291.

¹⁴⁹⁰.- Cal especificar que a Mataró hi ha documentat el Mas Salvador en el veïnat de Traià. Aquesta família Salvador no té lligams amb l'estudiada ja que apareixen documentats tots com a pagesos i traginers de Traià.

¹⁴⁹¹.- GRAUPERA, 2005 a.

gotitzant de forma més forta que el grup d'obres de comitent laic o civil, les quals es defineixen per presentar més trets decoratius del nou estil renaixentista. Però una mirada més acurada ens fa palès que la hibridació dels dos estils és més que evident. D'aquesta manera podem observar que la decoració dels permòdols dels arcs gòtics i la decoració de les portades presenten figures i motius renaixentistes en les esglésies gòtiques i les obres civils presenten miradors circulars decorats en forma de rosassa o bé finestres amb decoracions de tipus gòtic. És per aquesta raó, que creiem la figura de l'arquitecte Joan Salvador representa el prototipus d'artista del moment per aquesta hibridació que el caracteritza. A banda, com ja em explicat a la introducció, també esdevé un artista interessant perquè tenim documentada i conservada una variada quantitat d'exemples de la seva producció.

Com artífex subministradors de materials podem esmentar a Pere Simó, que el 1579 va subministrar el material ceràmic necessari per a l'edificació de l'església de Sant Martí de Teià. D'aquests els més nombrosos són els fusters. Maties Capdevila i Antoni Carbonell el 1504 van contribuir a aixecar un nou pis per les campanes de la parròquia de Sant Feliu d'Alella.¹⁴⁹² També a Alella Jaume Blanc de Vilassar se li va encarregar l'any 1591 que neteges i enllustres el retaule major d'aquesta parròquia.¹⁴⁹³ El 1570 Cebrià Gemmir "Alies, Roldos", va subministrar la fusta per la construcció de la capella de sant Sebastià de Vilassar.

9.2.2.- Escultors

Ja hem vist que en el panorama artístic de la Catalunya de les darreries del s.XV i principis del s.XVI circulen uns models que provenen del centre i nord d'Europa, produïts per una immigració de artistes nordeuropeus a Catalunya, els quals es van integrar amb els artífex autòctons que estaven treballant a darreries del s.XV.¹⁴⁹⁴ La influència d'aquests artistes nouvinguts va ser l'adaptació dels tallers a la producció semiseriada que va consistir en la producció de retaules que combinaven una gran estructura de fusta profusament treballada que emmarcaven una sèrie de pintures dedicades a descriure la hagiografia del sant titular de la parròquia. Aquests artistes alemanys i flamencs documentats a finals del s.XV que s'establiren a Barcelona van crear fins i tot una confraria a la capella de Santa Bàrbara del convent de Santa Caterina.¹⁴⁹⁵ Un d'aquests autors és Miquel Luch, Luchner, Lucha o Luca o Lochner, el tenim documentat des del 1483 en relació a l'obra del cadirat baix del cor de la catedral de Barcelona fins la segona quinzena de juny de 1490, data en que va morir,¹⁴⁹⁶ i es considerat un dels màxims exponents de l'escultura gòtica del darrer quart del

¹⁴⁹².- Carbonell, Antoni. Fuster. Pare e fill del mateix nom. 1490, Carbonell pare treballa a la Seo de Barcelona i entre el 1497 i 1498 al monestir de sant Cugat del Vallès. El 1532 va intervenir en l'obra d'un terraplé de les cases de la diputació del General. El 1534 era mestre de fusteria de la Seo de Barcelona i el 1539 va fer els orgues. L'any 1547, per ordre de les Corts de Monzó, va restaurar en el Palau Reial, l'artesonat de l'escala noble. El 1550, la Generalitat el va nomenar supervisor de les obres del Palau. Documentat també l'11 de setembre del 1504 en els obres de la parròquia de sant Feliu d'Alella on se li van pagar 22 lliures per les obres d'ampliació del campanar de la parròquia, juntament amb el mestre de cases Joan Romeu i el fuster Maties Capdevila. Sabem que aquestes van consistir en aixecar un nou pis per les campanes amb uns finestrals apuntats i un coronament amb terrat pla amb una decoració emmerletada, que encara avui es conserva. (RÀFOLS, 1951, p. 211) Veure JARDÍ, 2006, p.331; (RÀFOLS, 1980, vol.I, p.224).

¹⁴⁹³.- RÀFOLS, 1980, vol.I, p.133.

¹⁴⁹⁴.- ESPAÑOL, 2001 b.

¹⁴⁹⁵.- MANOTE-TERÉS, 2007, p. 276.

¹⁴⁹⁶.- Ha estat estudiat per MADURELL, 1954; ESPAÑOL, 2001 b,p.302; JARDÍ, 2006, p.85-98; JARDÍ, 2007; MANOTE-TERÉS, 2007, p. 276-277.

s.XV. En els documents apareix de forma clara el seu origen alemany “*Michaelis Luch quondam alamanni ymaginari, civis Barchinone*”, malgrat que hi ha pocs indicis clars de la seva procedència. Es suposa que provenia de la ciutat de Worms i es va formar a Magúncia, la ciutat de la Renània-Palatinat situada a la riba esquerra del Rin. Tenia el taller en el carrer Mercaders (avui de Maçanet). Sembla clar el seu paper d'artista empresari i el seu taller va esdevenir alberg per altres artistes alemanys que arribaven a la ciutat i va un lloc d'aprenentatge. Com a obres documentades hi ha la confecció del cadirat del cor baix de la catedral de Barcelona i la dels seus pinacles, el retaule de Tots els sants i el de la capella dels paraires de la Seu de Barcelona (1489), la pietat del canonge Vila pel portal de la pietat de la catedral de Barcelona (1483-1490), i l'estudiat retaule de Sant Pere de Premià.¹⁴⁹⁷ També hi ha documentat al Maresme un treball sense especificar a la parròquia de Sant Genís de Vilassar, a partir d'una època datada el 26 d'agost de 1490 en la qual els marmessors reclamaven una quantitat de diners que s'havien d'haver pagat a Luchner i que un cop mort encara no s'havia percebut. Segons J.M. Madurell aquest pagament testa l'obra d'un marc arquitectònic per a un retaule de Vilassar que no s'ha conservat.¹⁴⁹⁸ Els relleus de Luchner s'identifiquen per estar molt plens de personatges, omplint l'espai d'una forma caòtica i poc ordenada. Malgrat que en el gòtic flamenc apareix la profunditat d'una manera més realista, la sensació de profunditat l'aconsegueix col·locant els personatges més llunyans a la part superior del relleu i els més propers sobreposats a la part inferior. També utilitza en la representació de la indumentària dels personatges, un tipus de robes que ens denoten l'ambient de centre Europa on es va formar.

Un altre escultor és Pere Torrent, d'ell sabem que era de Vimbodí (Conca de Barberà) on va néixer aproximadament cap el 1467 i va morir abans del 14 de març 1525, data en la qual la seva muller Joana es declara vídua. Tenim varies obres documentades de la seva producció. Sabem que el 1496 va signar el contracte per la realització del retaule de Sant Joan de les Abadesses amb la col·laboració de l'escultor Alonso Rams. L'any següent es troba documentat a Palma de Mallorca per realitzar el cadiram del cor de l'església de la Mercè i el 1500 va rebre uns pagaments per l'obra de la cadira episcopal de la catedral de Barcelona. Un any després va confeccionar el cadirat del cor de l'església de la Mercè de Barcelona, juntament amb Melcior Samat i va col·laborar amb l'escultor Antoni Carbonell per la construcció de pinacles pel cor de la catedral de Barcelona. El 1505 el tenim documentat a Sabadell per fer un retaule indeterminat. El 1508 va signar el contracte per a la realització del retaule de Santa Maria del Pi juntament amb els fusters Pere Roig i Jaume Llobet. El 1510 va firmar el contracte amb la confraria dels argenters sant Eloi per fer un retaule a la capella que tenien en el convent de la Mercè de Barcelona.¹⁴⁹⁹ Segons M. Jardí, Pere Torrent va ser mestre de mestres en l'elaboració de pinacles de fusta, com hem vist va treballar en l'elaboració de molts pinacles de cadirats de cor i va introduir en els seus retaules el coronament amb pinacles a la part superior del guardapols. La seva última etapa com artista el trobem documentat en el Maresme. L'any 1512 estava treballant a la parròquia de Sant Feliu d'Alcella en la confecció d'un retaule indeterminat del qual va signar un pagament el 1514. A partir del 1520 va començar a confeccionar en el retaule major de Sant Genís i també se li atribueix l'estructura de fusta del retaule de Sant Cebrià de Tiana. Cal pensar

¹⁴⁹⁷.- JARDÍ, 2006, p.85.

¹⁴⁹⁸.- AHCB: *Dipòsit de la Santa Creu*. Vegueria, sèrie XXVI-13. Manaments del Veguer, MADURELL, 1970, doc. 7 p.145-146.

¹⁴⁹⁹.- ESPAÑOL, 2001 b, p.314; YEGUAS 2001a, p. 108-112; JARDI, 2006 p. 231-245; YEGUAS, 2007, p.308-309; JARDÍ, 2008.

que darrera d'aquests contractes hi ha el promotor artístic i ardiaca de la catedral Lluís Desplà, que havia estat rector d'Alella, Vilassar i Argentona.¹⁵⁰⁰

L'estructura de fusta del retaule d'Argentona va ser contractada el 17 d'octubre de 1524 pels jurats Pere Camps i Joan Mallol i els obrers de la parròquia Jaume Lladó i Melcior Mateu de la vila d'Argentona a l'escultor i fuster de retaules Joan Romeu. De Joan Romeu solament tenim notícies que va obrar també la part de fusta del retaule de Sant Agnès de Malanyanes (Vallès Oriental) i es troba documentat en la construcció i talla de cadirats de cor. En aquest sentit, sabem que va treballar en la confecció del cadirat del cor de l'església parroquial de Sant Miquel de Barcelona.¹⁵⁰¹

9.2.3.- Pintors

A principis del s.XVI, encara dominaven a Catalunya les formes de pintar dels tallers posthuguetians dels Vergós i dels Alemany. A aquestes formes de fer tradicionals s'hi aniran afegint paulatinament les influències del renaixement italià que aniran introduint-se lentament a Catalunya. Aquests trets es notaran bàsicament en el gust per la representació dels personatges amb robes seguint la estètica clàssica, la introducció de la perspectiva i l'adsorció de detalls presos dels grans mestres italians del cinc-cents, que es notaran més a mida que ens apropem a la meitat de la centúria malgrat que tot els esquemes dels retaules i els suports de fusta que els sostenien seguiran els esquemes tradicionals del gòtic final.¹⁵⁰² Una altra característica d'aquest període, semblant al cas dels mestres de cases, és la gran afluència d'artistes forans a casa nostra sobretot vinguts de Portugal i la zona germànica i flamenca que eclipsarà moltes vegades la producció local. Aquests grup de pintors treballaran associats entre ells en alguns dels retaules del Maresme i d'altres zones: Bernat Goffer, el seu fill Jeroni Goffer i Antoni Marquès. També treballaran conjuntament amb mestres entalladors que obraran la part de fusta dels retaules i que ja hem tractat en el capítol dedicat a l'escultura com Miquel Lochner o Pere Duran.

El pintor Bernat Goffer és un pintor d'origen alemany documentat a Catalunya a finals del s.XV fins a principis del s.XVI, sembla que es va morir en una data incerta propera al 1502. Aquest pintor, entre el 1475 i el 1485 va ostentar el càrrec de prohoms a la confraria de Sant Esteve dels Freners, a la qual estaven inicialment assignats els pintors. Sembla que la seva obra va estar dirigida a la policromia d'obres de fusta d'altres escultors, com és el cas del 1491, quan va cobrar una quantitat de diners per policromar una talla de la Verge pel convent barceloní dels dominics, on el 1494, va policromar dues talles més. A banda de les obres esmentades, sabem que el 1486 va fer un retaule dedicat a santa Eulàlia Emèrita. A la nostra comarca el tenim documentat en varis retaules, un per a la parròquia de sant Andreu de Llavaneres (1479) i altres per a la parròquia de sant Pere de Premià, el retaule major, obrat entre el 1487 i el 1493 i un altre retaule del qual no en sabem l'advocació realitzat el 1490 juntament amb Miquel Lochner. També va incorporar a l'obrador el seu fill Jeroni Goffer.¹⁵⁰³ A finals del s. XV, la parròquia de sant Andreu de Llavaneres encara mantenia el vell edifici romànic, que va ser sotmès a una sèrie de reparacions. El vell edifici no serà renovat en estil gòtic fins el 1561, ben entrar el segle XVI. Dins aquest context, el 4 de març de 1479 Bernat Goffer va signar un contracte amb els síndics de la parròquia de Sant Andreu

¹⁵⁰⁰.- Veure els capítols dedicats a l'arquitectura militar i religiosa del present treball. Veure doc.17,22.

¹⁵⁰¹.- MADURELL, 1944, p. 102-103, MADURELL,1970, CLAVELL, 1990, p.139-161, JARDÍ, 2006, p. 245; JARDÍ, 2008.

¹⁵⁰².- GARRIGA,1986; SUREDA, 2006 b; SUREDA, 2006 c.

¹⁵⁰³.- SANPERE, 1906, vol.I, p.278-283; RÀFOLS, 1951, p.139-140; MADURELL, 1944, pp. 67-69; GARRIGA, 1986; MIRAMBELL, 2006; JARDÍ, 2006, p.88-89.

de Llavaneres per tal de pintar el retaule major.¹⁵⁰⁴ L'altre pintor associat a aquest taller és el pintor barceloní Antoni Marquès el qual el trobem actiu entre el 1497 i el 1508. Les primeres dades conegudes apareixen documentalment el 30 d'abril de 1494 per a l'obra d'un retaule per l'església parroquial de Santa Coloma de Centelles juntament amb el pintor Bernat Goffer. Aquest contracte el coneixem a partir d'una època del 28 de maig del mateix any per la qual es reconeix un pagament de 15 lliures barceloneses a compte de les 30 lliures pactades en l'esmentat contracte. Miquel Lochner juntament amb Antoni Marquès, també va ser nomenats àrbitres, el 1494, en el plet existent entre la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià i Eulàlia Huguet hereva del pintor Jaume Huguet per l'obra del retaule d'aquesta parròquia i el mateix any ambdós contractaven la policromia d'un retaule per a l'església parroquial de Centelles (Osona). Antoni Marquès també contractava de forma personal un altre retaule a Premià el 1504. Sembla que aquest any es va casar amb Elisabet, vídua de Pere Guarer fixant la seva residència a Barcelona. Una de les obres documentades més importants, malgrat que no s'ha conservat, és el retaule de la Mare de Déu de la Mercè de Barcelona pel qual apareix contractat, juntament amb el fuster Pere Duran, el 3 d'abril de 1503 pel preu de 600 lliures barceloneses (515 per la pintura i 85 pels materials). Segons les èpoques conservades el 1506 encara estava treballant en aquest retaule. El 1507 va ser elegit àrbitre, juntament amb Rodrigo Vela o Vella, Gabriel Alemany i Nicolau de Credença, en el conflicte que disputava la comunitat del monestir de Sant Cugat del Vallès i el pintor Aine Bru. També va col·laborar amb altres 22 pintors barcelonins en la realització del retaule de Sant Lluç, sant protector del gremi, per la sala capitular del convent de la Mercè de Barcelona.¹⁵⁰⁵ Al Maresme el tenim documentat en la confecció d'un retaule per l'església de sant Pere de Premià datat el 23 d'agost del 1504. El fet de poder dibuixar la personalitat artística d'aquest pintor i poder assignar cada retaule al seu artífex correcte ha estat problemàtica perquè no acaben de concordar les dades documentals amb les obres conservades, ja que els documents d'alguns d'aquests retaules contractats no s'especifica l'advocació i per tant no el podem identificar amb alguna resta conservada. Post va relacionar el retaule dels Set goigs de Maria conservat al MDB (núm. inv 547) i dos fragments d'un retaule amb les imatges de Santa Magdalena, Sant Jaume i Santa Llúcia (conservats al MDB fins el 1920, avui perduts) tots provinents de Premià, com a obra d'un mateix pintor que va nomenar Mestre de Premià.¹⁵⁰⁶ A aquest conjunt se li pot afegir també un fragment d'un retaule provinent de Tiana amb els sants Roc, Damià i Jeroni (MDB, num. inv. 477) i dues portes provinents de Santa Perpètua de la Mogoda amb les figures de Sant Pere i Sant Pau (MDB, núm. inv. 3-4). El suposat Mestre de Premià es pot identificar amb els membres de l'esmentat taller, Bernat i Jeroni Goffer i Antoni Marquès. J.M. Madurell va afinar una mica més i va assignar el retaule dels Set Goigs de Maria a Antoni Marquès i els fragments del retaule de Premià a Bernat Goffer, que correspondria al retaule contractat el 1496.¹⁵⁰⁷

Un altre pintor documentat és Joan de Borgunya és un pintor provinent d'Estrasburg, fill d'un orfebre borgonyò, Joan de Puncts. Sembla que la seva arribada a la península el va portar a la regió de València, a Oliola on s'hi va casar i on residia abans del 1510. Allí li va arribar la influència de la pintura italiana on va pintar les taules dedicades a Sant Andreu per la capella del Miracle, de València. El 1510 es troba ja documentat a Barcelona, on va treballar en el retaule desaparegut de la parròquia de Santa Maria del Pi i en els escuts del

¹⁵⁰⁴.- AHPB: Pere Clariana, *Iligall 1*, manual anys 1478-79. MADURELL, 1970, doc.5 p.145; BOSCH, 1998-1999, pp. 138-142.

¹⁵⁰⁵.- MIRANBELL, 2006.

¹⁵⁰⁶.- POST 1958,p.271-280.

¹⁵⁰⁷.- MIRANBELL, 2006.

cadirat del cor de la catedral (1519) amb motiu de la reunió del capítol del Toisó d'Or presidida per Carles V. El període més actiu es pot datar entre el 1519 i el 1521 a Girona on va realitzar el retaule de l'església de Sant Feliu, iniciat per Perris de Fontaynes, i el de Santa Úrsula, destruït el 1936, del qual es conserva una taula al Museu Diocesà de Girona. També es conserven algunes taules al Museu Provincial de Tarragona, al Museu Provincial de Girona i en una col·lecció particular de Barcelona. Es va identificar amb el *Mestre de Sant Feliu* i també amb un altre pintor gironí nomenat Porta, però la seva identitat real es va conèixer a partir del *Retrat de dona* (Esztergom, Hongria) que gràcies a estar signat va permetre la seva identificació l'any 1965. Com tots els pintors d'aquesta etapa es troba entre el gòtic d'esperit germànic i el renaixement amb una clara influència de Leonardo i de Dürer.¹⁵⁰⁸ La seva mort, a Barcelona, el 1525, va deixar pas a Pere Nunyes com a pintor dominant en la primera meitat del s.XVI.

El napolità Nicolau de Credença és un altre dels pintors nouvinguts a Catalunya de finals del s.XV. Se'l troba documentat per primer cop el 1496. Apareix com a Prohom de la Confraria de Sant Esteve dels Freners el 1538, 1542, 1546 i 1553. J. Garriga no el qualifica com a pintor sinó com a empresari o contractista, que encarrega les obres a altres pintors compartint despeses i beneficis i que finalment s'hi associa, com en el cas dels portuguesos Nunyes i Fernandes, el 7 d'octubre de 1532. D'ell es conserven algunes taules i apareix en la documentació una dotzena de retaules i portes d'orgue, malgrat que sabem que també va contractar altres peces de menor volum com cortines, guadamassils, vidrieres etc.¹⁵⁰⁹ A la comarca el Maresme el tenim documentat en els retaules de Sant Genís de Vilassar (1527-1536), Sant Julià d'Argentona (1524-1531) i el retaule de Mataró (1532-1539). Per obrar el retaule d'Argentona es va associar amb els pintors Jaume Forner i Antoni Ropit. Jaume Forner era un pintor barceloní que el tenim documentat en la factura de diferents retaules com el del Monestir de Montsió, el de Lloret de Mar, Sant Cugat del Vallès, l'Hospitalet, Vic i Santa Agnès de Malanyanes. Del pintor Antoni Ropit en sabem menys coses. Era natural de Mataró i es va traslladar a Barcelona per fer la seva feina en diversos obradors.¹⁵¹⁰ El 7 d'octubre de 1532, Nicolau de Credença i els pintors, Henrique Fernandes i Pere Nunyes van signar una concòrdia o societat per tal d'obrar diversos retaules, el retaule Major de Mataró, el de la confraria dels carnissers al Monestir del Carme de Barcelona, en la qual acorden repartir-ne les despeses i els beneficis.¹⁵¹¹ Aquesta ja estaven treballant en el retaule de Vilassar des de 1527 i a partir del 1533 ja comença a aparèixer també en els documents el nom de Nicolau de Credença en virtut de la societat establerta l'any anterior. Pere Nunyes o Nunyis és un mestre pintor d'origen portuguès que agafar el relleu de la pintura catalana a principis de s.XVI, un cop va morir Joan de Borgunya el 1525, ja que com aquest no va deixar cap deixeble, Nunyes va assumir l'acabament dels contractes no conclusos per aquest i va encapçalar la majoria de projectes de la resta de la primera meitat del s.XVI. L'obra coneguda i relacionada de Pere Nunyes és molt àmplia i ha estat estudiada per J. M. Madurell en profunditat, malgrat que de l'obra documentada solament n'ha perviscut quatre conjunts, el retaule de Sant Eloi dels Argenters (1526-1529) al MNAC; el retaule de l'església de Capella (1527-1533?), el retaule de la Santa Creu de la parròquia de Sant Just i Pastor de Barcelona (1528-1530) i el retaule de Sant Sever (1541-1542) ara al MDB.¹⁵¹²

¹⁵⁰⁸ .- FREIXAS, 2006; GARRIGA, 1986, p. 68-71.

¹⁵⁰⁹ .- GARRIGA, 1986, p. 144-145.

¹⁵¹⁰ .- CLAVELL, 1990, p. 143.

¹⁵¹¹ .- AHPB: Pablo Renard, leg. 14, man 1532-33. MADURELL, 1944, vol.II-2 (abril), doc. XVI, p. 44-45; VILANOVA, 1935.

¹⁵¹² .- MADURELL, 1944; GARRIGA, 1986, p. 141-144.

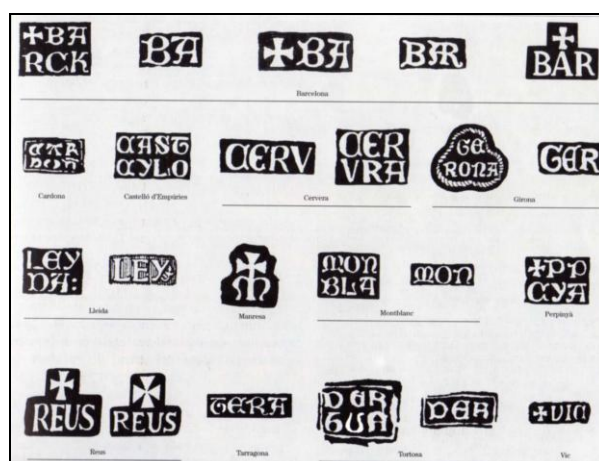
Manté un estil de pintura a mig camí entre la tradició gòtica i alguns elements ja renaixentistes sobre tot inspirats en detalls d'estampes de Dürer, Miquel Àngel i Rafael. Henrique Fernandes era originari de la localitat portuguesa de Lactuosa o Lactecosa i es troba documentat a Barcelona des del 1523, on es casà el 1531 i morí el 1546. La seva obra es troba associada a la companyia comentada abans amb Nunyes que prevalgué durant 14 anys. Malgrat que tenim documentades moltes obres seves únicament s'ha conservat la pintura mural que decora les tombes de Ramon Berenguer I i la seva dona Almodis, a la catedral de Barcelona (1545).

9.2.4.- Orfebres

La majoria de peces d'orfebreria conservades i documentades de la comarca del Maresme, com a tot Catalunya, pertanyen a objectes de culte i es sap poc de les peces destinades a un propietari laic o seglar. La majoria de les parròquies, al no tenir un centre gremial de producció proper d'obres d'argenteria i orfebreria a la comarca mateix, van haver d'encarregar les peces sol·licitades als artistes de Barcelona, els quals estaven agregats al gremi barceloní, que serà qui executarà la producció maresmenca. Malgrat que la part nord de la comarca actual del Maresme estigui adscrita a la diòcesi de Girona, la majoria de les peces documentades d'aquesta àrea es troben realitzades també a Barcelona i no en el centre productiu gironí, com caldria suposar. És el gremi barceloní qui controlarà aquesta àrea de mercat i clients a l'igual que el Maresme sud.

Els primers gremis d'argenters són coneguts a Catalunya des del s.XIII. El 1297, Jaume II de Mallorca va atorgar els primers estatuts al Gremi de Perpinyà, el 1292 a Montpeller i el 1298 a València. A Barcelona no es coneix la data de lliurament de les Ordinacions Gremials i la constitució de l'associació. Malgrat tot, tenim constància que, el 1301, tres argenters figuraven com a membres del Consell Municipal. Tenim notícia també que el 17 de maig del 1381, l'infant d'Aragó Joan, va concedir que dit gremi triés els seus representants el dia 1 de desembre, diada del Sant protector, Sant Eloi. Anys més tard, tingueren privilegi de marcar el metall, és a dir, tenien centres de producció pròpia: Tarragona, Girona, Lleida, Perpinyà, Tortosa, Vic, Manresa, Cardona, Montblanc, Cervera, la Seu d'Urgell, Tàrraga, Reus i Castelló d'Empúries. Segons Núria de Dalmaes, és Barcelona, de tots aquests centres, el que té una activitat més quantiosa i estesa ultrapassant el seu abast local o regional, fet que no passa en els altres casos anteriorment esmentats.¹⁵¹³

Pel que fa al Maresme, com hem avançat anteriorment, coneixem a partir del punxo o dels contractes conservats, que des de finals del s.XV la producció d'aquesta zona estava dominada per l'obrador barceloní. No serà fins el 1772

Marques en el metall dels centres productors

[Font: DALMASES-JOSÉ, 1984]

¹⁵¹³.- DALMASES-JOSÉ, 1984, p.284-287.

que es fundarà a Mataró el Col·legi d'Argenters de Mataró ¹⁵¹⁴ i apareixerà una producció pròpia identificable per la marca dels argenters. ¹⁵¹⁵

Per *gremi* hauríem d'entendre una corporació de mestres, oficials i aprenents d'una mateixa professió o ofici i van sorgir per la necessitat dels artesans de defensar els seus interessos propis i especialment d'evitar la competència de nous artesans i l'interès dels poders burgesos urbans, feudals, monàrquics o religiosos de controlar els preus i la qualitat de les peces obrades. Els gremis controlaven la vida artesanal de forma monopolística i els que no respectaven les seves normes podien ser multats, o expulsats, es a dir, no podien produir en aquella ciutat. Estaven organitzats jeràrquicament, els *mestres* eren els amos dels obradors l'utilitatge i les primeres matèries i gaudien de tots els drets. Per tal d'accedir a aquesta categoria s'havia de fer *l'obra mestre* i així tenir permís per obrir un obrador. Com podem observar, els mestres controlaven l'augment de la competència dosificant dita titularitat. *Els oficials*, treballaven a sou pel mestre, i degut a la dificultat de poder passar al graó superior, restaven en aquesta categoria de per vida, malgrat que aparentment aquest estadi s'entenia com un pas intermedi de l'aprenent a mestre. La categoria mes baixa la regentava l'*aprenent* que no cobrava salari i feia les feines més feixugues i poc valorades de l'obrador. Passaven a la categoria superior quan demostraven una certa aptitud.

Pere Sumes - Creu professional de Teià (1951)

[Fotografia: J.Graupera]

A Barcelona, a l'Arxiu d'Història de la Ciutat s'han conservat els llibres del Gremi d'Argenters de Barcelona, concretament els *Llibres de Passanties*, el *Llibre de Marques* i el *Llibre de Deliberacions*. El *Llibre de Passanties* són els llibres on es registraven els dibuixos de les obres projectades pels oficials per tal d'incorporar-se al gremi com a *mestres en l'ofici* i han estat estudiats per Núria de Dalmales. ¹⁵¹⁶ Se'n conserven 7 volums que segueixen una seqüència cronològica del 1500 al 1833. A cada plana trobem el dibuix, a ploma, carbó o sanguina, de l'obra projectada un cop realitzada i aprovada, signada per l'autor. Aquest llibre és important per a l'estudi de les tipologies de joies i argenteria civil així com per a l'estudi de la penetració de les modes estrangeres clàssiques lluny de la tendència en l'orfebreria i argenteria religiosa que com veurem mantenen les mateixes tendències decoratives del gòtic. El *Llibre de les Marques*, guarda les marques dels punxons dels argenters del gremi que identifiquen la seva obra i en el *Llibre de Deliberacions* trobem recollides les disposicions aprovades pel Gremi. ¹⁵¹⁷

A part de les disposicions gremials, l'actuació de la monarquia també va interferir en la qualitat i el volum de les peces d'orfebreria i argenteria, com és el cas de les pragmàtiques de Felip II contra el luxe o les promulgades per Felip III i Felip IV del 1611, 1622 i 1657 que varen restringir l'ús de les joies, amb tot, el seu efecte no ultrapassà la segona meitat del segle, ja quan tornen a proliferar les joies ostentoses. ¹⁵¹⁸ Durant aquest període apareixen també obres teòriques d'orfebres de renom, que van tenir la seva influència. Així trobem

¹⁵¹⁴.- LLOVET, 1985.

¹⁵¹⁵.- SOLER, 1989.

¹⁵¹⁶.- DALMASES, 1977.

¹⁵¹⁷.- DALMASES, 2008.

¹⁵¹⁸.- DALMASES-GIRALT-MIRACLE, 1982, p. 142 i 156.

que l'aparició de l'obra de Juan de Arfe, *Varia conmesuración para la escultura y la arquitectura*, publicada a Sevilla el 1587 descriu noves idees estètiques, més properes a l'estil clàssic, que s'introduiran a la península sobretot a l'orfebreria i argenteria de caràcter civil.

Dels orfebres i argenters coneguts durant aquest període a Catalunya, podem seleccionar els que sabem que van obrar objectes d'orfebreria o argenteria a la nostra comarca. Seguidament els exposem per ordre cronològic a partir de la primera data en la qual els trobem documentats.

El primer argenter conegut a la comarca és Ramon Valls (documentat entre el 1478 i el 1508). Ramon Valls era argenter de Barcelona i és el primer a obrar al Maresme. De la seva vida familiar sols coneixem que era fill de Ramon Valls i Constança i que el seu fill, Joan el va succeir en la tasca d'argenter. El 12 d'octubre del 1478 va firmar uns capítols amb els administradors de la Confraria de Sant Marc dels Sabaters de Barcelona per a la confecció d'una imatge del sant protector.¹⁵¹⁹ Durant el 1483, tenim constància, segons pagaments del clavari municipal de Barcelona, que Valls es va dedicar a adobar uns canelobres i una canadella d'argent del consistori. També el 1487 i el 1496 se'l tornà a contractar per adobar les vergues dels porrers de la ciutat de Barcelona. El 1485 va actuar com a testimoni instrumental en un contracte d'arrendament entre el mestre de Barcelona Pere Camps i Bernat Pelegrí.¹⁵²⁰ El 1494 va ser contractat per a realitzar un creu processional a Miralles (Barcelona) i el 1495 actua com a administrador de la Confraria de Sant Llop. El final de la seva vida el podem datar entre el 1497 i el 1503, ja que en la primera va ordenar testament i en la segona, la seva muller, que ja figura com a vídua, va atorgar una àpoca a favor de fra Felip Alemany, tresorer i sagristà de Ripoll pel treball d'uns canelobres d'argent.¹⁵²¹ A la nostra comarca el tenim documentat el 21 d'abril del 1490 segons una àpoca firmada entre ell i els obrers de la parròquia, pel cobrament de 24 lliures i 5 sous barcelonins per la confecció de la Vera Creu.¹⁵²²

Un altre dels argenters coneguts és Francesc Guardiola. Era mestre argenter de Barcelona a principis del s.XVI i en tenim poques notícies. Sabem que va ser un col·laborador de Pere Joan Palau en l'obra de la creu processional de la parròquia de Santa Maria del Mar de Barcelona.¹⁵²³ Aquest autor, el 16 de febrer del 1508, apareix esmentat en la firma d'uns capítols signats amb els jurats de Sant Pere de Premià, en Jaume Ferrer i Esteve Reixach pagesos d'ofici, sense especificar concretament l'obra que s'havia de realitzar.¹⁵²⁴

A Ferran Guerau el trobem documentat en una àpoca de 185 lliures i 10 sous signada per ell i els obrers de la parròquia de Sant Feliu d'Allella. Els diners els va haver cobrat pel valor d'una creu processional d'argent daurat.¹⁵²⁵

Miquel Bleda II era un mestre argenter de Barcelona, fill de Miquel Bleda també argenter i Eulàlia. Va viure en el barri de Santa Maria del Mar de Barcelona. Sabem que estava al servei dels monarques Pere IV i Joan I i es considerava molt destre en el cisellat de segells d'or. Se li atribueix l'obra de la creu processional d'Igualada, la de la parròquia de Sant Miquel de Barcelona i la creu processional i varies obres més de la parroquial de

¹⁵¹⁹.- AHPB: *Manual de Bartolomeu Costa*, llig.34.

¹⁵²⁰.- RÀFOLS, 1954, p.198.

¹⁵²¹.- DALMASES, 1992, p.149-150.

¹⁵²².- AHPB: *Miquel Fortuny, llig.1 "quartum manuale"*, anys 1489-1490. MADURELL, 1970, p. 107, doc 6.

¹⁵²³.- RÀFOLS, 1951, p.502.

¹⁵²⁴.- AHPB, *Pere Pasqual*, llig.2, man. anys 1506-1508. MADURELL, 1970, p.103, doc. 18.

¹⁵²⁵.- APSFA: *Llibre de l'obra*, 27 de juliol del 1509.

Vidreres ¹⁵²⁶. La primera notícia que en tenim és del 18 de juliol del 1491 quan reconeix haver rebut de Iolanda de Queralt, muller de Dalmau de Queralt, Senyor de la Baronia de Santa Coloma de Queralt, 6 plats d'argent per 63 lliures. ¹⁵²⁷ El 3 de març del 1501, la ceca de Barcelona li va comprar or de llei de 23 quirats i 1/4 per 39 lliures, 4 sous i 3 diners. ¹⁵²⁸ Operació que es va repetir el 28 de juliol del mateix any quan la ceca li va tornar a comprar 23 quilats i 3/4 per 26 lliures, 19 sous i 2 diners ¹⁵²⁹ i el 9 d'agost que en aquesta ocasió li comprà 23 quirats i 3/4 per 55 lliures, 2 sous i 10 diners. ¹⁵³⁰ El 1517, va obrar la custòdia de la parròquia de Sant Sadurn de Montornès del Vallès, juntament amb l'argenter Francesc Vidal. ¹⁵³¹ Al Maresme el tenim documentat el 22 de maig del 1518 quan signa una època amb Joan Galceran, obrer de la parròquia de Sant Esteve de Banyamars al rebre una quantitat a compte (29 lliures, 10 sous i 9 diners) per l'obra d'una creu processional d'argent daurat que s'especifica que ha de ser similar a la que ja existia a la parròquia de Dosrius. ¹⁵³²

L'argenter Pere Sumes solament el coneixem a partir del contracte firmat el 13 de novembre del 1521 amb els síndics de la parròquia de Sant Martí de Teià per l'obra d'una creu d'argent daurat. ¹⁵³³ L'any següent, el 2 de juny, va signar una època atorgada als síndics de la Universitat de Sant Martí de Teià, Pere Fontanils i Joan Llauredor per l'or, argent i feina per adobar i redaurar la creu d'argent de la parròquia. ¹⁵³⁴

El mestre argenter barceloní Pere Prior va obrar la Vera Creu d'argent de la parròquia de Sant Genís de Vilassar. El 21 de novembre del 1536 va signar els capítols per dita obra amb els jurats de Vilassar Pere Rafart i Cebrià Roure i els obres de la parròquia Jaume Grau, *alies Ysern*, i Franci Roudors. En els capítols s'especifica que Pere Prior es compromet a obrar la Vera Creu d'argent daurat seguint la traça de la creu d'or de la sagristia de la Catedral de Barcelona de 6 marcs de pes i amb la representació de la Resurrecció de Jesucrist. Pel contrari, la creu de Vilassar ha de pesar 5 marcs d'argent daurat aproximadament. Malgrat tot, a Pere Prior se li permet una mica d'iniciativa en la decoració de la creu, amb la condició de que no n'alteri la forma. La creu també anava pintada o amb esmalts, segurament en les imatges. Aquesta part creativa anava a càrrec del mestre Enric, pintor. Per acabar els capítols signats estipulen la data d'acabament de l'obra a primers de gener del 1537. El preu a pagar per dita Vera Creu es va estipular en 11 lliures i 1/2 per marc pagadores, 20 lliures el dissabte després de firmar el contracte, 20 lliures abans del gener i la resta un cop lliurada feta la Vera Creu. El 29 d'abril del 1537 els obrers de dita parròquia van firmar el rebut del lliurament de la Vera Creu. ¹⁵³⁵

Aquest orfebre el tenim documentat el mateix any 1536, en el contracte d'una creu processional per la parròquia de Santa Eulàlia de Ronçana del Vallès Oriental. ¹⁵³⁶ També sabem que va obrar, el 1538, dues custòdies per a la parròquia de Sant Feliu de Monistrol de Calders segons consta en un contracte signat el 13 de novembre d'aquell any. ¹⁵³⁷

¹⁵²⁶.- RÀFOLS, 1951, p.129.

¹⁵²⁷.- AHPB: *Dalmau Ginebret*, llig.6, manual 26, (1491-92) doc. 264. DALMASES, 1992, vol.II, p. 38.

¹⁵²⁸.- ACA: *Mestre racional 1497*, fol.11 v. DALMASES, vol.II, p. 38.

¹⁵²⁹.- ACA: *Mestre racional 1497*, fol.13. DALMASES, 1992, vol.II, p. 38.

¹⁵³⁰.- ACA: *Mestre racional 1497*, fol.13. DALMASES, 1992, vol.II, p. 38.

¹⁵³¹.- AHPB: *Bertomeu Torrent*, Man,35, (1517), llig.11. MARTÍ, 1981, vol.I/1, p. 55-57.

¹⁵³².- BC: *Pere Janer*, manual 4, any 1518, fol.50 v. MADURELL, 1970, p.65, doc. 21.

¹⁵³³.- AHPB: *Joan Martí*, llig.9, manual 5 (1521-1522). MADURELL, 1970, p.129, doc. 23.

¹⁵³⁴.- AHPB: *Joan Martí*, llig.9, manual 5 (1521-1522). MADURELL, 1970, p.130, doc. 24.

¹⁵³⁵.- AHPB: *Joan Savina*, llig.3, plec de Capitulacions i concòrdies de varis anys. MADURELL, 1970, p.114, doc. 28.

¹⁵³⁶.- AHPB: *Joan Savina*, "26 Manualet sive repertorium", (1533-35), llig.3. MARTÍ, 1981, vol.I/1, p. 55-56.

¹⁵³⁷.- MADURELL, 1965, p.3.

El mestre argenter de Barcelona Gaspar OCRATO, apareix també esmentat en la documentació com Ocratos, sabem que el 6 de març del 1573 va signar un albarà als obrers de la parròquia de Sant Martí de Arenys al rebre una quantitat de diners, 20 lliures, a compte pel preu d'uns bordons d'argent daurat que havia de cisellar abans de la festa de la Quinquagèsima. S'especifica que aquests Bordons havien de ser iguals als de la parròquia de Sant Miquel Arcàngel de Barcelona. El 3 d'abril del 1573, Gaspar Ocrato va signar uns Capítols amb els obrers de la parròquia de Sant Martí d'Arenys, Bernat Sala mercader, Sebastià Doy mariner, Nicolau Nebot i mossèn Vinyes per l'obra d'uns bordons d'argent daurat. S'especifica que el pes dels mateixos serà de 14 marcs aproximadament donant l'argent a 6 lliures, 16 sous el marc, més 16 rals per marc per l'obra¹⁵³⁸.

Gracià FERRIS, mestre argenter de Barcelona va aprovar l'examen de Passanties el 31 de maig de 1555. L'obra presentada va ser un tinter adornat amb graus i mascarons, realitzada amb fosa, repussat i cisellat.¹⁵³⁹ El 1561 va obrar una custòdia per la parròquia de Sant Esteve de Granollers pel preu de 171 lliures, 19 sous i 4 diners.¹⁵⁴⁰ El 17 de febrer del 1574, va obrar la seva obra coneguda a la nostra comarca, segons ens consta a partir del contracte amb els jurats de la parròquia de Sant Martí d'Arenys per obrar dos canelobres d'argent de 12 o 13 marcs de pes que havia de cisellar *al romano*, és a dir de forma renaixentista, seguint models de columnes clàssiques i hauria de lliurar abans del maig del mateix any.¹⁵⁴¹ Cap el 1576 va contractar amb l'imaginaire Diaz de Liatzasolo una imatge de St. Llorenç per tenir-la com a model. Dos anys més tard, va concordar l'obra de la Vera Creu d'argent per la parròquia de Vall de Canet i també del mateix any va obrar uns bordons per la parròquia de Castellterçol.¹⁵⁴²

Mossèn Pere Farell és un dels argenters barcelonins del qual tenim documentades més obres durant el segle XVI a la comarca. Sabem que el 19 de gener del 1575 va aprovar el seu examen de passantia. Va obrar una gerra decorativa realitzada mitjançant l'embotit, fosa, cisellat i repussat.¹⁵⁴³ L'any següent va treballar en la confecció de la creu processional de la parròquia de Santa Agnès de Malanyanes del Vallès Oriental, i va cobrar 199 lliures, 1 sou i 6 diners. També coneixem la confecció d'uns canelobres d'argent per la parròquia de Sant Esteve de Vilanova de la Roca també del Vallès Oriental l'any 1581.¹⁵⁴⁴ Les primeres referències documentals a la comarca estan datades entre el 1580 i 1581 quan estava treballant en la fabricació d'una custòdia d'argent per la parròquia de Sant Genís de Vilassar segons una concòrdia signada pel mes d'octubre del 1580. Sembla ser que el 16 de desembre del mateix any, els obrers de la parròquia, Agustí Canals *alies Estrany* i Esteve Verivol agricultors, li van avançar 81 lliures i 12 sous de l'estipulat en la concòrdia, segons ens consta en la signatura d'un rebut. El 14 d'abril de l'any següent, els mateixos obrers de la parròquia van signar una època de 81 lliures i 12 sous de moneda de Barcelona per 12 marcs d'argent a raó de 6 lliures i 16 sous cada marc per la fabricació de la custòdia. Pere Farell va cobrar, a finals del 1581, de Bartomeu Tries, pagès i obrer de la parròquia de Sant Genís de Vilassar, varies quantitats per diferents quantitats de plata per obrar la custòdia. Així trobem que el 21 de setembre del 1581, Pere Farell reconeixia haver cobrat 40 lliures i 16 sous per 6

¹⁵³⁸ .- AHPB: *Pau Mallol*, llig.2, Protoc. Apris. (1573), llig.13, Llib, com. 12 anys (1572-73). MADURELL, 1970, p.35, doc. 46.

¹⁵³⁹ .- AHCB: *Llibre de Passanties*, Vol.II (1532-1629), fol.178.

¹⁵⁴⁰ .- RÀFOLS, 1951, p.399.

¹⁵⁴¹ .- MADURELL, 1970, p.37.

¹⁵⁴² .- RÀFOLS, 1951, p.399.

¹⁵⁴³ .- AHCB: *Llibre de Passanties*, vol.II (1532- 1629), fol.242.

¹⁵⁴⁴ .- MARTÍ, 1981, vol.I/1, p.55-56.

marcs d'argent que li van ser cedits per la fabrica de la custòdia i el 4 de novembre 40 lliures i 6 sous per quinze marcs d'argent més.¹⁵⁴⁵ L'any següent, Pere Farell va treballar en l'obra d'una Creu processional d'argent per la parròquia de Sant Vicenç de Montalt, segons ens consta en la signatura d'una època el dia 3 d'abril del 1582 amb Benet Para, agricultor de dita parròquia, per valor de 38 lliures i 15 sous com a part del total per la factura de dita obra.¹⁵⁴⁶ Deu anys més tard, el tenim documentat en l'obra d'una creu processional d'argent per la parròquia de Sant Martí d'Arenys. El contracte per dita obra va ser signat a Barcelona el 20 d'agost del 1592, amb els síndics Antoni Bellolell, Jaume Lloreda *alies Miró*, pagesos i Antoni Regàs, ferrer de dita parròquia, a més de Gabriel Puig Raynés i Pere Llúria, pagesos i obrers de la parròquia. Ens els capítols, mossèn Farell es compromet a fer una creu d'argent similar a la que existia a la parròquia de Santa Maria del Pi de Barcelona realitzada pel mateix Farell feia poc. En el contracte s'especifica tot el contingut i disseny de la *llanterna* o magolla amb molts detalls així com l' iconografia de la creu. Un cop acabada la creu, abans de daurar-la, els síndics exigiren que quatre argenters *pràctichs* examinessin l'obra acabada per si es corresponia amb les condicions pactades. El pes de la creu no podia superar els 40 o 50 marcs aproximadament. També els obrers es comprometen a subministrar la plata necessària per dita obra de llei i amb la marca de la ceca de Barcelona. El contracte també estipula les pagues a raó de 200 lliures fins a la festa de Nostra Senyora de Setembre per tal de poder començar-la; 150 lliures fins la festa de Nadal, de les quals en pot retenir 50 lliures per la feina, i la resta un cop acabada. La creu havia de ser lliurada per la Mare de Déu d'agost del 1593. L'argent serà comptat a 6 lliures i 17 sous per marc. Sembla ser que formaven part del seu taller Mossèn Gabriel Ramon i Montserrat Roig, argenters i Bartomeu Galceran passamaner, tots de Barcelona, els quals van donar una fiança presentada com a garantia del contracte, la qual va ser retornada el 17 de setembre de 1592 per part de la seva muller Jerònima.¹⁵⁴⁷ Sembla que la mort de Farell va privar-lo de cobrar la quantitat final, que va ser cobrada pel seu hereu Pere Farell el 9 de novembre del 1596.¹⁵⁴⁸

De l'obra de Gabriel Sala en coneixem poca cosa. La producció que tenim documentada és obra petita, és a dir, peces de mida reduïda. A la documentació a vegades apareix citat amb el nom de Salla. El seu examen de Passantia en el Gremi barceloní va ser aprovat el 10 de juny del 1572 obrant un aiguamanil realitzat mitjançant l'embotit, fosa, repussat i cisellat.¹⁵⁴⁹ Posteriorment el 1587 va ser nomenat majordom de la corporació constant com a tal en la prova d'examen de Pere Joan Poch.¹⁵⁵⁰ La primera obra documentada d'aquest autor la trobem a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres. Gràcies a dues èpoques tenim notícia del treball d'uns canelobres d'argent per aquesta parròquia durant l'any 1595. La primera d'aquestes esta signada el 14 de gener reconeix als obrers de la parròquia de Sant Andreu, Jaume Berenguer i Antoni Morera agricultors d'haver-li pagat 40 lliures per l'obra de dos canelobres d'argent amb llurs balustres segons la forma dels de Santa Maria del Pi de Barcelona. La segona, datada a 17 de març, reconeix cobrar 89 lliures per dits canelobres. A més ens dona informació del pes de les peces, que pujava a 9 marcs, 2 unces i 1 argent amb un valor total de 66 lliures i 13 sous i per la mà d'obra rebia 21 lliures i

¹⁵⁴⁵.- AHPB: *Gabriel Muntaner*, llig.1, Protocol, any 1580 i AHPB:*Gabriel Muntaner*, llig.4, Protocol any 1581. MADURELL, 1970, p.113-114, doc. 56.

¹⁵⁴⁶.- AHPB: *Jeroni Talavera*, llig.4, Quadernus aprisiarum, any 1582. MADURELL, 1970, p.119, doc. 60.

¹⁵⁴⁷.- AHPB: *Maties Pastor*, llig.11, Plec d'escriptures soltes (1579-1605). MADURELL, 1970, p.36-37, doc. 65.

¹⁵⁴⁸.- Madurell, 1962, p. 106, 107, 144-147, docs. 33, 34.

¹⁵⁴⁹.- AHCB: *Llibre de passanties*, Vol.II (1532-1629), fol.238.

¹⁵⁵⁰.- DALMASES, 1977, p. 24

12 sous.¹⁵⁵¹ L'any següent, a 10 de desembre, Gabriel Sala va signar un contracte amb els mercaders Pere March i Jalpí i Montserrat Bisbal de la parròquia de Sant Esteve de Tordera per tal d'obrar algun objecte d'argenteria. D'aquests contracte es conserva una nota que hi fa referència però l'original es perdut i no sabem l'obra que es va realitzar.¹⁵⁵²

Salvador Verdera, mestre argenter de Barcelona, va aprovar el seu examen de passanties el 10 de juny del 1589 amb un traçat geomètric d'una motllura per realitzar mitjançant l'embotit i el cisellat¹⁵⁵³. A la nostra comarca li podem atribuir dues obres. El 2 d'abril del 1602 va firmar una època de 83 lliures a Antoni Morera, pagès i obrer de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, per import de la plata per l'obra d'una bacina i salpasser que ja havia lliurat a la parròquia.¹⁵⁵⁴ Anys més tard, el 20 d'octubre del 1620 va signar una altra època a l'haver cobrat 210 lliures i 5 sous per l'obra d'uns canelobres d'argent per la parròquia de Sant Martí de Teià¹⁵⁵⁵. L'11 de gener del 1605 se li va contractar l'obra de la creu d'argent de la parròquia de Sant Just i Pastor, que cobrà 100 lliures a compte de les 600 convingudes. Aquesta creu seria el model per a la realització de la creu processional de Mataró per Gabriel Ramon i Domènec Baró el 1610.¹⁵⁵⁶

Mossèn Gabriel Ramon, mestre argenter de Barcelona va aprovar el seu examen de passantia l'any 1578 amb l'obra d'un medalló oval amb un perla pendent, realitzada mitjançant la fosa, estampat i cisellat.¹⁵⁵⁷ A la nostra comarca, ens apareix documentat per primer cop el 1602, quan va obrar la creu processional de Cabrera. El 30 d'abril del 1602 va signar el contracte amb els síndics de la parròquia Antoni Lledó i Pau Bertomeu, pagesos de dita parròquia. Les capitulacions del contracte especifiquen que Gabriel Ramon ha d'obra una creu d'argent sobredaurada de 20 marcs de pes aproximadament d'argent de Barcelona. També s'especifica que dita creu ha de ser una reproducció de la que existia al monestir de Sant Agustí de Barcelona, però més petita "*pus no y haurà tanta plata com la de Sant Agustí*". Els capítols estipulen també que al ser finalitzada l'obra, haurà de ser contrastada pels síndics i experts per si s'ajusta a lo pactat. Gabriel Ramon afirmava en les capitulacions "*...haver haguda i rebuda de dits síndichs realment y de fet lo die present una creu d'argent vella de pes nou marcs, sis onces y dos argensos, pesada per mossèn Joan Miquel Avellà, argenter i contrast de dita ciutat, que rahó de set lliures, quatre sous lo march val setanta lliures, sis sous y tres diners...*". El preu de daurar dita creu va ser de tants doblons de dues cares, quants pesarà de marcs dita creu a raó d'un dobló per marc o el valor d'aquells i per la fàbrica de dita creu van pagar trenta rals per marc. Els pagaments s'havien d'efectuar, el primer, 100 lliures, en els quinze dies següents de la firma, el restant en finalitzar l'obra de la creu.¹⁵⁵⁸ El 26 de juny del 1609 estava obrant la creu processional de la parroquial de Sant Pere i Sant Pau de Canet. Aquest fet el coneixem per una època signada per ell i el jurat de dita parròquia Joan Antic Andreu de la Font. Gabriel Ramon afirmava haver cobrat 237 lliures, 13 sous, i 5 diners de les 335 lliures, 7 sous i 6 diners de moneda de Barcelona que havien pactat per la creu. La resta, 95 lliures, 14 sous i 6 diners serien pagades mes tard, concretament el dia de Sant Miquel, es a dir, el 29 de setembre següent. El deute sembla

¹⁵⁵¹.- AHPB: *Pau Calopa*, llig.6, manual 1595 i AHPB: *Pau Calopa*, llig.6, manual 1505. MADURELL, 1970, p.107, doc. 66 i 68.

¹⁵⁵².- AHPB: *Salvador Coll*, llig.14, Quadernus aprisiarum, any 1596 . MADURELL, 1970, p.132, doc.69.

¹⁵⁵³.- AHCB: *Llibre de Passanties*, vol.II (1532-1624), fol.298.

¹⁵⁵⁴.- AHPB: *Josep Ça-Font*, llig.15, manual (1601-02), fol.100. MADURELL, 1970, p. 108.

¹⁵⁵⁵.- AHCB: *Notes inèdites de Mossèn Mas (San Martí de Teià)*. MADURELL, 1970, p. 108.

¹⁵⁵⁶.- AHPB: *Joan Terés*, llig.7, "Quaternus aprisiarum", any 1605. MADURELL, 1970, p.82.

¹⁵⁵⁷.- AHCB: *Llibre de Passanties*, vol.II (1532-1629), fol.253.

¹⁵⁵⁸.- AHPB: *Jaume Pau Lentisclà*, llig.15, manual (1602), abril-desembre. MADURELL, 1970, p. 47-48, doc 72.

que va ser cancel·lat el 4 de febrer de 1610 amb més retard del previst.¹⁵⁵⁹ L'any següent, el 7 de novembre de 1610, va contractar l'obra d'una creu processional per a la parròquia de Santa Maria de Mataró. El contracte va ser signat amb els jurats de la vila, mossèn Joan Jofre i mossèn Antoni Major, juntament amb mossèn Pere Pau Trescò, potestat pel Consell ordinari de la vila de Mataró. La creu a fabricar havia de ser similar a la creu processional de la parròquia de Sant Just i Pastor de Barcelona, obrada per Salvador Verdera, cisellada i de mig relleu, i havia d'estar acabada per la diada de la Mare de Déu d'agost de l'any següent. El pes de la creu havia de ser d'uns cinquanta marcs d'argent aproximadament. Els jurats li pagaran 7 lliures i 4 sous per marc de plata. Pel treball, 3 lliures per marc. Per l'or, 46 doblons. Els terminis de pagament s'estipulen, per Carnestoltes el primer, de 150 lliures, el segon, de 150 lliures, per Sant Joan, i el tercer, per Sant Miquel, i al setembre 150 lliures més. Un cop lliurada la creu, per Tots Sants li acabarien de pagar la resta. Com les altres disposicions, l'obra acabada estaria judicada per experts per si s'ajustava a les disposicions del contracte. Aquesta obra, malgrat el contracte no va ser executada per Gabriel Ramon, ja que dos dies després es va signar una concòrdia entre ell, l'orfebre barceloní Domènec Baró i els jurats de la vila, segons la qual serà l'argenter Domènec Baró qui obrarà la creu. Així doncs, Gabriel Ramon no seria l'executor sinó el contractista.¹⁵⁶⁰ Malgrat tot, Gabriel Ramon és el que figura com a cobrador de les partides del *Llibre de Credenceria* de la vila de Mataró.¹⁵⁶¹

Guillem COVES va ser un mestre argenter barceloní, que segurament devia ser fill de Miquel Cristòfol Coves, documentat a Barcelona el 1564.¹⁵⁶² A la nostra comarca, el tenim documentat el 2 de setembre de 1606 quan va signar un compromís amb els obrers de la parròquia de Sant Martí d'Arenys de Munt per a la factura d'una custòdia d'argent daurada, igual que la que havia fabricat ell mateix per a la parròquia de Santa Maria de Badalona. Els termini estipulat amb els obrers per al lliurament de la mateixa, es va fixar en la festivitat de *Corpus* de l'any següent. Sembla ser que l'obra es va retardar ja que el daurat de la custòdia es va produir després del 4 de juny de 1608, perquè en aquesta data es va comprometre a daurar-la en el termini de tres mesos. També els obrers van signar un debitori de la resta del preu concertat que es cancel·laria abans de la festa de Sant Joan del 1608.¹⁵⁶³

Mossèn Domènec Baró, va ser un mestre orfebre de Barcelona del primer quart del segle XVII. Va aprovar l'examen de passantia el 10 de novembre del 1598 amb la realització d'una caixa cilíndrica amb tapadora, embotida, fosa, damasquinada i cisellada.¹⁵⁶⁴ El tenim documentat en primer lloc, a la nostra comarca, en la confecció de la creu processional de Mataró. El dia 9 de novembre del 1610, va signar una concòrdia amb l'argenter de Barcelona mossèn Gabriel Ramon, en la qual es compromet a obrar la creu processional còpia de la de Sant Just i Pastor de Barcelona, que havia pagat el dit Gabriel Ramon amb els jurats de la vila de Mataró. Domènec Baró es compromet a obrar-la ell en els terminis i condicions de l'esmentat contracte. La plata seria lliurada per Gabriel Ramon i relleva indemne a aquest del que està obligat. També confessa tenir trenta marcs de plata per començar a obrar la creu processional.¹⁵⁶⁵ La segona obra important que va fer a la comarca va ser la creu processional d'argent daurat per la parròquia de Sant Julià d'Argenton. El 2 de novembre

¹⁵⁵⁹ - AHPB: *Salvador Coll*, llig.19, "manuale instrumentorum" (1608-09). MADURELL, 1970, p. 61-62, doc.79.

¹⁵⁶⁰ - AHPB: *Joan Soler Ferran*, llig.20, Llib. concord. (1609-15). MADURELL, 1970, p. 81-84, docs.80 i 81.

¹⁵⁶¹ - AMM: *Llibre de credenceria*, anys 1608-15, fols.214,215,217 i 218. MADURELL, 1970, p.220, doc.82.

¹⁵⁶² - RÀFOLS, 1951, p.299.

¹⁵⁶³ - MADURELL, 1970, p..35-36.

¹⁵⁶⁴ - AHCB: *Llibre de Passanties*, vol.II (1532-1629), fol.337.

¹⁵⁶⁵ - AHPB: *Joan Soler Ferran*, llig.20, llib.concord.. anys 1609-15. MADURELL, 1970, p. 82,doc. 81.

del 1618 va firmar una àpoca amb els jurats de la vila, on figura com orfebre (*auri faber*). En l'època reconeix haver cobrat 20 lliures barcelonines a compte de les 515 lliures, 6 sous i 11 diners que li havien de pagar, per l'argent, or i feina per obrar-la. Domènec Baró certifica que ja havia cobrat amb anterioritat 495 lliures, 6 sous i 11 diners.¹⁵⁶⁶ En el 1617 va fer una custòdia i una creu per la parròquia d'Arbós del Penedès cobrant 284 lliures. També el 1618 va restaurar l'antiga custòdia - reliquiari que el 1410 el rei Lluís de Provença i la seva dona Violant d'Aragó van regalar a l'església de Sant Just i Pastor de Barcelona. Finalment, la última notícia que en tenim és del 1621 quan li van pagar 105 lliures i 6 sous pel daurat d'una creu de plata per la mateixa parròquia barcelonina.¹⁵⁶⁷

Mossèn Jeroni Ratera és un mestre argenter barceloní, que va tenir, com a continuador del seu obrador des del pas de l'examen de passantia el 1649 al seu fill, Jeroni Ratera II. Mossèn Ratera va ser contractat el 1626 pel bisbe d'Urgell, Lluís Diaz d'Auix per l'obra d'un servei de plata. El seu fill va obrar el 1660, una arqueta per la reserva per a la parròquia de Cervera i va cobrar per dita feina 52 lliures i 2 sous per la plata i la feina. També el 1664, segurament al final de la seva vida, ocupava el càrrec de clavari de la Confraria de Sant Eloi dels argenters de Barcelona.¹⁵⁶⁸ El 1 de gener del 1635, l'argenter barceloní va signar un contracte amb Salvador Prats, pagès i obrer de la parròquia de Sant Andreu d'Òrrius. Ratera es compromet a fer, fabricar i lliurar una creu de plata del mateix model i traça de la creu major del convent de la Mercè de Barcelona. El pes estipulat és de 20 marcs aproximadament i havia de ser lliurada per la festa de Sant Miquel, és a dir, el 29 de setembre. També s'estipula que si la creu peses més dels 23 marcs, no es pagaria res de la feina sinó sols la plata a raó de 18 sous la unça. Per descomptat, la plata s'obliga a ser marcada i pesada pel gremi barceloní. Les capitulacions marquen que en cas de que la creu no fos ben obrada, el dit obrer de la parròquia de Sant Andreu d'Òrrius no es quedaria amb el producte i si no fos lliurada a temps, Ratera podria encarregar un altre a un altre argenter que cobraria la feina de l'argenter Ratera a més de restituir les 25 lliures que se li bestrauran. El preu estipulat per l'obra és de 28 rals per marc fins el pes de 23 marcs i el que ultrapassi d'això, 7 lliures 4 sous per marc.¹⁵⁶⁹ La forma de pagament es va estipular en els següents terminis: 25 lliures en la firma d'aquest contracte i la resta en el lliurament de dita creu. Sembla ser que aquesta quantitat restant va ser lliurada el 16 de febrer de 1636.

¹⁵⁶⁶.- AHPB: *Antoni Batlle*, llig.6, quat. apris.. anys 1618, f.384 vº. MADURELL, 1970, p. 43, doc. 89.

¹⁵⁶⁷.- RÀFOLS, 1951, p.89.

¹⁵⁶⁸.- RÀFOLS, 1954, p.410.

¹⁵⁶⁹.- AHPB: *Antoni Seguí*, llig.1, man.19, any 1635, fol.298 i AHPB: *Antoni Seguí*, llig.2, man.20, any 1636, fol.298.. MADURELL,1970, p.91, doc. 113.